

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/ ТЕОРИЯ
ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2024.10-12-3>

ԳԱԳԻԿ ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄՅԱՆ
«ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ»

GAGIK HAMBARDZUMYAN
*Applicant of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of the National Academy
of Sciences of the Republic of Armenia*

ГАГИК АМБАРЦУМЯН
*Соискатель Института философии,
социологии и права Национальной академии наук
Республики Армения*

**ԻՐԱՎԱՀԱՍԿԱՑՄԱՆ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐՈՒՄ**

**TYPOLOGY OF LEGAL UNDERSTANDING IN MODERN CONCEPTUAL
APPROACHES TO LAW**

**ТИПОЛОГИЯ ПРАВОПОНИМАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ
КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДАХ К ПРАВУ**

Ներածություն

Իրավունքի ժամանակակից հայեցակարգային մոտեցումներում առանձնանում են բազմաթիվ և բազմազան տիպեր, որոնցից յուրաքանչյուրը յուրովի է բացահայտում իրավունքի այս կամ այն որակական հատկանիշները: Իրավաբանական գրականության մեջ հիմնականում առանձնացվում են իրավահասկացման հետևյալ հիմնական տիպերը. նորմատիվ, ինտեգրատիվ, սոցիոլոգիական, լեգիստական, բնաիրավական, ազատական-իրավաբանական, որոնք հիմնականում փոխլրացնում են միմյանց:

Հոդվածի հեղինակի դիրքորոշումն իրավաբանական իրավահասկացությունն է, ըստ որի՝ իրավունքը դիտարկվում է բացառապես իրավաբանական, այլ ոչ թե սոցիոլոգիական կամ բարոյագիտական տեսանկյունից:

Իրավաբանական հայեցակարգը ենթադրում է, որ իրավունքն իր էությանը և բովանդա-

կությանը զուտ իրավաբանական երևույթ է, որն ունի իր ներքին տրամաբանական կառուցվածքը և արտահայտման արտաքին ձևը:

Հիմնական հետազոտություն

Արդի իրավաբանական գրականության մեջ գոյություն ունեն իրավահասկացման տարբեր տիպաբանական մոտեցումներ:

Օ Վ. Մարտիշինն առանձնացնում է իրավաբանական, սոցիոլոգիական պոզիտիվիզմը, բնական իրավունքը և իրավունքի փիլիսոփայական մոտեցումները¹: Իրավաբանական և սոցիոլոգիական պոզիտիվիզմն ընդունվում են այնպիսին, ինչպիսին այն կա իրականում, իսկ բնական իրավունքը և իրավունքի փիլիսոփայական մոտեցումները ելնում են նրանից, թե ինչպիսին պետք է լինի իրավունքը: Սակայն մենք համաձայն ենք այդպիսի բաժանման հետ, քանի որ իրավունքի փիլիսոփայությունը ու բնական իրավունքի տեսությունը, սոցիոլոգիական իրավահասկացումը և իրավաբանական պոզիտիվիզմը ներկայացնում են իրավունքի վերաբերյալ գոյաբանական և իմացաբանական մոտեցման տարբեր զույգեր: Իրավունքի փիլիսոփայությունն ևս իրավունքի սոցիոլոգիայի նման իրավունքի մասին գիտություն է: Իրավունքի փիլիսոփայություն եզրույթը գիտական շրջանառության մեջ է ներմուծել Գևորգ Վիլյամ Ֆրիդրիխ Հեգելը՝ գերմանական դատական փիլիսոփայության հիմնադիրներից մեկը²:

Ընդհանրացնելով իրավահասկացման տարբեր տիպերը՝ Ռ. Զ. Լիվշիցը նշում է երեք մոտեցումներ՝ նորմատիվ, սոցիոլոգիական, բարոյական³: Օ. Է. Լեյստն առանձնացնում է երեք իրավահասկացություններ՝ որպես իրավունքի հիմնական հիմնադրույթներ՝ պոզիտիվ նորմատիվ, բնական-իրավական, սոցիոլոգիական տեսություններ⁴: Սոցիոլոգիական մոտեցման շրջանակում հետազոտողի մեկնաբանությամբ իրավունքը կարգ է, ենթադրում է հասարակական իրավագիտակցություն՝ որպես այդ աղբյուրի ուսումնասիրություն:

Մենք համաձայն ենք Օ. Է. Լեյստի տեսակետի հետ, որ հետազոտողների կախվածությունն իրավահասկացման որևէ տիպի հետ սուբյեկտիվ նախասիրությունների հարց է⁵: Բայց չի կարելի չհամաձայնվել գիտնականի հետ այն հարցում, որում նա հաստատում է՝ բոլոր այս իրավահասկացումները կապված են մարդու իրավունքի հիմնադրույթի հետ:

Դրա հետ մեկտեղ գիտնականը հնարավորություն չի տեսնում գտնելու ընդհանրացնող սկիզբ վերը թվարկված այս երեք իրավահասկացման մեջ՝ դրանք համարելով արդարացի: Այս հիմնադրույթներից յուրաքանչյուրն այլոց համար անհրաժեշտ հակակշիռ է, որը թույլ չի տալիս ընկնել ծայրահեղության մեջ, դուրս գալ իրավունքի սահմաններից դեպի անօրինություն և կամայականություն: Բանն այն է, որ այս հիմնադրույթների ծայրաստիճան տեսանկյունների միջև գտնվում է ոչ թե ճշմարտությունը, այլ հասարակական բարձրագույն երևույթ՝ իրավունքը, որը բոլոր իր մասերով կարող է լինել և՛ ազատության կեցություն, և՛ ստրկացնելու ու կամայականության գործիք, և՛ հասարակական շահերի փոխզիջում, և՛ ճնշման միջոց, և՛ կարգերի հիմք, և՛ դատարկ, անուժ դեկլարացիա, և՛ անձի իրավունքների հուսալի հիմք⁶:

Ժամանակակից գիտական գրականության մեջ իրավահասկացման եռակազմ տիպա-

¹ Տե՛ս *Мартышин О. В.*, Совместимы ли основные типы понимания / Гос. и право, 1990. №10 / права, с 13-21:

² Տե՛ս *Սիբեփանյան Հովհաննես*, Հեգելի իրավունքի փիլիսոփայությունը, Երևան, 2020, *Нерсисянц В. С.*, Философия права Гегеля. М., Юрист, 1998.

³ Տե՛ս *Лившиц Р. З.*, Теория права, М., 1994.

⁴ Տե՛ս *Лейст О. Э.*, Сущность права Проблемы теории и философии прав М., 2002, с. 265-279.

⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 273:

⁶ Տե՛ս *Лейст О. Э.*, նշվ. աշխ., էջ 275:

բանությունն առավել տարածված է: Այսպես, օրինակ, հետազոտելով իրավահասկացումը քաղաքացիական հասարակության զարգացման պայմաններում, Ի. Լ. Չեստնովը և Յ. Ն. Վոլկովն առանձնացնում են երեք իրավահասկացումներ՝ բնական իրավունքի տեսությունը, իրավաբանական պոզիտիվիզմը և իրավունքի սոցիոլոգիան: Նրանք նշում են, որ իրավահասկացման բոլոր տիպերից լիբերալիզմին և քաղաքացիական հասարակության հիմնադրույթին ամենից մոտը 18-րդ դարի բնական իրավունքի դասական տեսությունն է⁷:

Շատ հետազոտողներ առաջարկում են ընդհանրացնել իրավահասկացման այս երեք մոդելները: Օրինակ, Ո. Ջ. Լիվշիցի կարծիքով՝ պետք է հեռացնել դպրոցներից յուրաքանչյուրի տարբերությունները և առանձնացել այն, ինչը դրանց միավորում է, իրավունքի՝ որպես հասարակական կարգի համակարգի մասին պատկերացում⁸: Սակայն իրավունքի նմանօրինակ հասկացումը համարում ենք սոցիոլոգիական, այլ ոչ թե համընդհանուր:

Իր աշխատանքներից մեկում Վ. Վ. Լապանան դիտարկում է իրավահասկացման տարբեր տիպերը դրանց կիրառելիության և գործնական խնդիրների լուծման համար, որոնք կանգնած են իրավական համակարգի առջև զարգացման ժամանակակից փուլում: Հեղինակը ենթադրում է, որ իրավահասկացման տիպը, որպես գիտական պարադիգմի հատուկ տեսակ, իրենից ներկայացնում է իրավունքի կերպարի ձևավորման հանդեպ տեսական-մեթոդոլոգիական մոտեցում, որն իրականանում է վերլուծության որոշակի մեթոդոլոգիայի շրջանակում խնդրի այս կամ այն տեսական տեսանկյունից: Վ. Վ. Լապանան առաջարկում է իրավահասկացման տիպերի դասակարգման հիմքում դնել իրավունքի վերլուծության մեթոդաբանությունը, որը թույլ է տալիս առանձնացնել իրավահասկացման պոզիտիվիստական ու նեոպոզիտիվիստական տիպերը, որոնց առնչությամբ զարգանում են իրավահասկացման ու իրավունքի հիմնադրույթի տարբեր ուղղություններ⁹:

Սա առաջին լեգիստական մոտեցումն է իրավունքի հասկացման հանդեպ, որի դեպքում իրավունքը նույնականացվում է օրենքի, հանրային իշխանության կողմից նախատեսված վարքագծային համապարտադիր կանոնների հետ, որն ապահովված է քաղաքական իշխանական հարկադրանքով: Այս առումով, օրենք բառը կիրառվում է լայն իմաստով, որը ներառում է դատական նախադեպը և իրավական սովորույթը: Ավելի ուշ ձևավորվել են պոզիտիվիստական իրավահասկացման այլ ուղղություններ, որոնք կոչվում են Լապանայի կողմից սոցիոլոգիական և մարդաբանական, որն առաջարկում է չխառնել նրանց իրավունքի ուսումնասիրության հանդեպ նույնանուն մոտեցումների՝ իրավական երևույթների միջդիսցիպլինար հետազոտությունների համապատասխան ուղղությունների հետ¹⁰:

Ինչ վերաբերում է ոչ պոզիտիվիստական իրավահասկացմանը, ապա Վ. Վ. Լապանան նկարագրում է նման նշան, ինչպես որոշակի իդեալական իրավական չափանիշի առկայության մասին պատկերացումը, որը թույլ է տալիս գնահատել երևույթների իրավական բնույթը, որոնք դիտարկվում են էմպիրիկ մակարդակում: Ըստ նրա՝ իրավահասկացման այս տիպը ներառում է երկու հիմնական ուղղություններ՝ բնական-իրավականը և փիլիսոփայականը: Իրավահասկացման փիլիսոփայական տիպը, որի հեղինակը տարբերում է իրավունքի հանդեպ փիլիսոփայական մոտեցումից, կողմնորոշված է դեպի իրավունքի էության որպես հատուկ սոցիալական երևույթի ճանաչում, կատարյալ էությանական չափանիշի տեսանկյունից դրական իրավունքի գնահատում: Բնական իրավական տիպը Լապանայի տեսանկյունից,

⁷ Տե՛ս *Михайлов А. М., Идея естественного права история и теория, М., 2010:*

⁸ Տե՛ս *Лившиц Р. З., Теория права, М., 1994, 53:*

⁹ Տե՛ս *Лапаева В. В., Различные типы правовопонимания: анализ научно-практического поненциала, М., 2006, с. 56.*

¹⁰ Տե՛ս *Лапаева В. В., նշվ., աշխ., էջ 57:*

որպես դրական իրավունքի գնահատման չափանիշ է դիտարկում, ոչ թե իրավունքի մասին տեսական պատկերացումը, այլ բնական իրավունքը, որը հանդես է գալիս միաժամանակ, և՛ որպես որոշակի իդեալ, և՛ որպես իրապես գործող իրավունք, որին պետք է համապատասխանի գործող օրենսդրությունը¹¹:

Իրավահասկացման փիլիսոփայական տիպը դրսևորվում է Վ. Ս. Ներսեսյանցի լիբերտարիզմում: Իրավահասկացումը կառուցվում է իրավունքի էության և երևույթի տարբերակման վրա: Օրենքը, որը չի համապատասխանում իրավական էությանը, կրում է ոչ իրավական, կամայական բնույթ:

Համաձայն Վ. Ս. Ներսեսյանցի փիլիսոփայական իրավական մտքերի՝ առկա են իրավահասկացման երկու հակադիր տիպեր, իրավաբանական իրավահասկացում (ius-իրավունք) և լեգիստական իրավահասկացում (lex-Օրենք)¹²: Իրավաբանական՝ իրավահասկացման հեղինակը վերագրում է ոչ միայն իր հիմնադրույթը՝ լիբերտար իրավահասկացումը, այլ նաև մնացած բոլոր դոկտրինները, որոնք կողմ են հանդես գալիս իրավունքի դրական գրված իրավունքի չվերագրվելուն: Հեղինակը նշում է. որ սա միայն լեգիստական իրավահասկացման տեսակետից, որը միավորում է իրավունքը օրենքի հետ ու այն ուղղորդում է միայն դեպի դրականը, իրավունքի՝ դրական իրավունքի հետ տարբերակման մեջ բնական իրավունք է¹³:

Փիլիսոփայական իրավահասկացման տարբերակներում իրավունքը դիտարկվում է որպես բնական իրավունք, իրերի բնություն, բանական իրավունք, փիլիսոփայական իրավունք, իրավունքի գաղափար և այլն: Օրենքը նույնպես նշանակվում է որպես կամարտահայտիչ իրավունք, պաշտոնական իրավունք, դրական իրավունք և այլն:

Իրավունքի տեսության զարգացման խորհրդային փուլում առկա էր կայուն տենդենց, իրավահասկացման ոչ բոլոր պոզիտիվիստական տիպերը վերագրվում էին բնական իրավունքին: Օրինակ, Վ. Ա. Չետվերտնին իրավահասկացման տարբեր տիպերի բազմազանությունը՝ աստվածաբանական, նեոկանտյան, էքզիստենցիալ, հերմենևտիկ, վերագրում է բնական իրավական տիպին¹⁴: Հեղինակը կիսում է իրավահասկացման բոլոր տիպերը երեք մեծ խմբերի՝ պոզիտիվիստական, բնական իրավական, մարքսիստական: Սակայն ժամանակից գիտությունում նույնպես առկա է պարզեցում: Օրինակ՝ Վ. Վ. Լապանան վերագրում է իրավահասկացման հոգեբանական, ֆենոմենոլոգիական, էքզիստենցիալ, հերմենևտիկ տիպերը: Իրավահասկացման դիտարկվող տիպը, որը որոնում է իրավունքի աղբյուրները մարդու մեջ, ինչպես և սոցիոլոգիականը, ըստ Լապանայի, հիմնվում է պոզիտիվիստական մեթոդաբանության վրա, քանի որ սահմանափակում է իրավունքի իր տեսությունը միայն վերլուծության էմպիրիկ մակարդակով: Նրա գործնական նշանակությունը կապված է ճանաչողական հնարավորությունների հետ, որոնք նա տալիս է սոցիալ-կենսաբանական գործոնների բարդ համալիրի ուսումնասիրության համար, որոնք ազդում են օրենսդրի ու իրավակիրառողի դիրքորոշման վրա, նրանց կողմից իրավունքի ճանաչման, ստեղծման ու կիրառման գործընթացում: Հեղինակը ենթադրում է, որ, ըստ իր տեսական մեթոդաբանական բնութագրերի, այս ուղղությունը ձգտում է դեպի սոցիոլոգիական իրավահասկացում ու կրկնում է ինչպես նրա արժանիքները, այնպես էլ թերությունները, որոնք կապված են պոզիտիվիստական մեթոդոլոգիայի սահմանափակվածության հետ¹⁵:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 88:

¹² Տե՛ս *Нерсесյан В. С.*, *Философия права*, М., 2006, с. 32:

¹³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 33:

¹⁴ Տե՛ս *Четверин В. А.*, *Современные концепции естественного права*. М., 2001, с. 11-12:

¹⁵ Տե՛ս *Лапанев В. В.*, *Различные типы правопонимания анализ научно-практического потенциала*. с. 60:

Իրավունքի տարբեր հայեցակարգերի բաժանման մի տարատեսակ էլ դուաիզմն է՝ իրավական իդեալիզմը և նիհիլիզմը: Օրինակ ըստ Ն. Վ. Սամարինայի՝ բնական իրավունքի հիմնադրույթը, որը ներառել է անձի իրավունքների ինստիտուտը, իրավաբանական պոզիտիվիզմը, լայնորեն տարածվել ու ապացուցվել են ժամանակակից գոյության իրենց իրավունքը, քանի որ օգնել են մի կողմից անհատական հետաքրքրությունների ամրապնդմանը, իսկ մյուս կողմից իրավունքների նորմերի ճշգրիտ իրացմանը:

Որոշ հեղինակներ առանձնացնում են իրավահասկացման ճյուղային տիպեր: Օրինակ, Ի. Ա. Կրավեցը ենթադրում է, որ ժամանակի կոնստիտուցիոնալիզմը հիմնվում է իրավահասկացման տարբեր տիպերի վրա: Առաջին հերթին կարող է կիրառվել սահմանադրականության բնական իրավական տեսությունը, նրա հիմքում ընկած է բնական իրավունքների ու անձի ազատությունների գաղափարը, երկրորդ սահմանադրականության պոզիտիվիստական տեսությունը, երբ իրավական ակտերը գնահատվում են՝ ըստ ձևի կամ բովանդակության սահմանադրությանը համապատասխանության առարկայի հիման վրա, երրորդ սահմանադրականությունը կարող է դիտարկվել որպես պատմական ու փոփոխական կատեգորիա մարդկային հանրույթների ու սոցիալական առաջընթացի էվոլյուցիայի ընթացքում, այս դեպքում կիրառվում է սահմանադրականության պատմական իրավական տեսությունը, որի դեպքում սահմանվում են գործող իրավական նորմերի, դրանց ընդունման քաղաքական մոտիվների որոշակի սահմանադրական իրավական ինստիտուտների ձևավորման պատմական պայմանների միջև կապեր¹⁶:

Վերջերս հեղինակներն առանձնացնում են իրավահասկացման տիպերը՝ կախված իրավական համակարգի արժեքների քաղաքական կողմնորոշումից: Օրինակ, Տ. Մ. Պոլյակովան ենթադրում է, որ կոնսերվատիվ իրավահասկացումը 19-րդ դարի գոյաբանական և իմացաբանական տեսակետից քննադատության է ենթարկել, նախևառաջ այն դոգմատիկ բնական իրավական գաղափարներին¹⁷: Ճանաչողության կոնսերվատիվ տեսությունը ձգտում էր բացահայտել միստիկ, գեղագիտական և գաղափարական-բանական ճանաչողության աշխարհի յուրացման ոչ ռացիոնալ ձևերի իմացաբանական հնարավորությունները:

Կոնսերվատիվ իրավահասկացման խնդիրները բացահայտվել են Ա. Ս. Անդրեյչենկոյի աշխատանքում, որոնցում նշվում է, որ կոնսերվատիվ իրավահասկացումը և իրավական մտածողությունը տարբերվում են իրավական պետության ժամանակակից դոկտրինից ու պահանջում են իրավունքի հասկացման հանդեպ ժամանակակից մոտեցումների փոփոխություններ: Ըստ հեղինակի՝ իրավահասկացումը չի կարող դիտարկվել բացառապես իրավունքի աղբյուրի տեսանկյունից՝ բնական աղբյուրից, սուվերենի կամքից կամ սոցիալական-իրավական հարաբերություններից: Բնական-իրավական, պոզիտիվիստական կամ սոցիոլոգիական իրավահասկացման առանձնացումը իրենից ներկայացնում է միայն դասակարգման եղանակներից մեկը որոշակի չափանիշի հիման վրա, որը իրավունքի աղբյուրի մասին ուսմունքն է: Իրավահասկացումն իրավունքի մասին որոշակի ուսմունք է, նրա բնույթի վերաբերյալ հատուկ տեսակետ, որն արտացոլվում է նաև պետության իրավական քաղաքականության վրա: Դրա համար էլ Ա. Ս. Անդրեյչենկոն հնարավոր է համարում լիբերալիզմի, սոցիալիզմի ու կոնսերվատիզմի ներկայացուցիչների իրավահասկացման քաղաքական դիրքորոշման մասին խոսակցությունը: Իրավահասկացում կատեգորիայի միջոցով կարելի է ընդհանրացնել ու բնութագրել այս բևեռային հասարակական-քաղաքական պարադիգմայի ներկայացուցիչները:

¹⁶ Տե՛ս *Кравец И. А.*, Становления российского конституционализма дисс. д-ра юрид. наук. М., 2006:

¹⁷ Տե՛ս *Полякова Т. М.*, К вопросу о политико-правовой доктрине России/История государства и права, 2006, с. 24-25:

րի իրավաբանական համոզմունքները¹⁸:

Ենթադրում ենք, որ իրավահասկացման տիպը՝ իրավունքի իմաստային մոդելն է, որը սահմանվում է նրա աղբյուրով ու իրավունքի տեսության առարկայի մասին պատկերացմամբ:

Իրավունքի տեսության առարկայի տեսակետից կարելի է առանձնացնել իրավունքի նորմատիվ ու լայն հասկացումը: Իրավունքի նորմատիվ հասկացումը նույնական է իրավաբանական պոզիտիվիզմին, որի դեպքում իրավունք ասելով ենթադրվում է պաշտոնապես ճանաչվող նորմերի միասնությունը, որոնք ապահովված են պետական հարկադրանքով, իսկ լայն հասկացմամբ՝ իրավունքի տեսության առարկան ներառում է իրավունքի հասկացության մեջ նաև սոցիալական հարաբերությունները, իրավագիտակցությունը: Լայն իրավահասկացումը ենթադրում է իրավունքի հանդեպ զանազան մոտեցումներ՝ բնական իրավական, մշակութային-պատմական, սոցիոլոգիական, հոգեբանական և այլն:

Մենք հատուկ ենք սահմանում իրավագիտության առարկան որպես տարբերակման չափանիշ նորմատիվ ու լայն իրավահասկացման դեպքում, քանի որ իրավական մշակույթի կամ իրավական հոգեբանության բացառումն իրավունքի հասկացությունից հնարավոր է միայն իրավունքի տեսական հետազոտության շրջանակում և չի կարելի բացառել դրանց դերը իրավաբանորեն նշանակալից որոշումների ընդունման մեջ:

Եզրակացություն

Իրավունքը, որպես բարդ սոցիալական երևույթ, իր հետ բերում է նաև բազմաթիվ և բազմազան իրավահասկացման տիպեր, որոնք այս կամ այն կերպ ազդում են իրավունքի և իրավաստեղծ գործունեության հետագա զարգացումների վրա: Իրավահասկացումը կառուցվում է իրավունքի էության և երևույթի տարբերակման վրա: Օրենքը, որը չի համապատասխանում իրավական էությանը, կրում է ոչ իրավական, կամայական բնույթ:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում է իրավահասկացման տիպաբանության հետ կապված հարցերն իրավունքի ժամանակակից հայեցակարգային մոտեցումներում: Իրավունքի ժամանակակից հայեցակարգային մոտեցումներում առանձնանում են բազմաթիվ և բազմազան տիպեր, որոնցից յուրաքանչյուրը յուրովի է բացահայտում իրավունքի այս կամ այն որակական հատկանիշները: Հոդվածի հեղինակի դիրքորոշումը իրավաբանական իրավահասկացությունն է, ըստ որի՝ իրավունքը դիտարկվում է բացառապես իրավաբանական, այլ ոչ թե սոցիոլոգիական կամ բարոյագիտական տեսանկյունից: Քննական վերլուծության արդյունքների հիման վրա հոդվածում առանձնացվում են ժամանակակից իրավահասկացման հետևյալ տիպերը. նորմատիվ, սոցիոլոգիական, լեգիստական, բնաիրավական, ազատական-իրավաբանական ինտեգրատիվ:

Annotation. This article thoroughly discusses the issues related to the typology of legal understanding in modern conceptual approaches to law. In the modern conceptual approaches to law, many and diverse types are distinguished, each of which reveals one or another qualitative characteristic of law in its own way. The position of the author of the article is the jurisprudence, according to which the right is considered exclusively from a juridical point of view and not from a sociological or moral point of view. Based on the results of the examination analysis, the following types of modern legal understanding are distinguished in the article: normative, sociological, legalistic, natural law, and liberal-legal integrative.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются вопросы, связанные с типологией правопонимания в современных концептуальных подходах к понятию «право». В современных концептуальных подходах к праву

¹⁸ Տե՛ս *Андрейченко А. С.*, Консервативное правопонимание в России XIX-XX вв., Дис. канд. юрид. наук. М., 2006:

выделяется множество, каждый из которых по-своему раскрывает те или иные качественные характеристики права. Позицией автора статьи является судебная практика, согласно которой право рассматривается исключительно с юридической точки зрения, а не с социологической или моральной точки зрения. По результатам экспертного анализа в статье выделяются следующие виды современного правопонимания: нормативный, социологический, легалистический, естественно-правовой, либерально-правовой интегративный.

Բանալի բառեր - իրավունք, իրավահասկացում, նորմատիվ-պոզիտիվիստական, լեգիստական, բնաիրավական, ազատական-իրավաբանական, ինտեգրատիվ:

Keywords: law, legal understanding, normative-positivist, legist, natural law, liberal-legal, integrative.

Ключевые слова: право, правопонимание, нормативно-позитивистское право, легистское право, естественно-правое право, либерально-правовое право, интегративное право.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ստեփանյան Հ., Հեգելի իրավունքի փիլիսոփայությունը, Երևան, 2020:
2. Нерсесянц В. С., Философия прав Гегеля. М., 1998.
3. Лившиц Р. З., Теория права. М., 1994.
4. Лейст О. Э., Сущность права. Проблемы теории и философии права. М., 2002.
5. Мартышин О. В., Совместимы ли основные типы понимания права//Гос. и право. 1990. № 10, с. 3-11.
6. Михайлов А. М., Идея естественного права. история и теория. М., 2010.
7. Лапаева В. В., Различные типы правопонимания: анализ научно-практического потенциала. М., 2006.
8. Нерсесянц В. С., Философия права. М., 2006.
9. Четвертин, Современные концепции естественного права. М., 2001.
10. Кравец И. А., Становления российского конституционализма: дисс...д-ра юрид. наук, М., 2006.
11. Полякова Т. М., К вопросу о политика-правовой доктрине России// История государства и правв. 2006.№ 1, с. 24-32.
12. Андрейченко А. С., Консервативное правопонимание в Росии XIX-XX вв.: Дисс... канд. юрид. наук. М., 2006.

Համբարձումյան Գ. – ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլիաս-ցե՝ gagik.hambardzumyan1@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 18.10.2024 թ., տրվել է գրախոսության 18.10.2024 թթ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 20.01.2025 թ.: